

NASLOVNICA

SADRŽAJ

INTERVJU S POVODOM

KRITIKA I...

MANIFESTACIJE

ESEJI

i... Mhnjak J. MonthyPython

i... Kirchhoffer S. Tampere

i... [Skender L. Bestijarij](#)

i... Ban Brankica Arhivsko istraživanje

MEĐUNARODNA SURADNJA

IZDAVAŠTVO

ERASMUS

IN MEMORIAM

Lana Skender

lanaskndr@gmail.com

Tragovima Dmonskeg Bestijarija (povodom 40 godina smrti Vanje Radauša)^[1]

Sažetak: Četrdeset godina nakon smrti hrvatskog kipara Vanje Radauša možemo sveobuhvatnije sagledati njegov umjetnički rad i interes za različite likovne medije i književnost te uspostaviti intermedijalne veze između naizgled različitih oblika izražavanja. Ostavio je iznimno bogat opus crteža, grafika, slika, skulptura, pjesama i drugih književnih oblika koji su povezani istim umjetničkim konceptom izraslim na arhetipskim obrascima nasilja, smrti i zla. Tijekom dugogodišnjeg umjetničkog rada stvorio je prepoznatljiv svijet kombiniranih bića, takozvani demonski bestijarij koji korjene vuče iz mitskih obrazaca. Poseban doprinos razumijevanju intermedijalnosti donosi objavljivanje i analiza njegovih književnih radova koji sadržajno upotpunjuju njegov umjetnički opus.

Prolazeći ulicama Vinkovaca, grada u kojem se rodio hrvatski umjetnik Vanja Radauš, naići ćemo na nekoliko njegovih javnih spomenika poznatih osoba i spomenik NOB-u na Trgu kralja Tomislava. Iako u Vinkovcima nema galerije Vanje Radauša pravo blago pohranjeno je u prostorima Muzeja grada Vinkovaca gdje se čuva velik broj crteža i grafika koje su izuzetno vrijedne za valorizaciju njegova rada. U Gradskoj knjižnici i čitaonici Vinkovci pohranjena je Memorijalna knjižnica Ivana Vanje Radauša kojeg čini opsežna kolekcija knjiga iz različitih područja znanosti od kemije, fizike, književnosti, umjetnosti do rijetkih knjiga. Uzalud je tražiti logiku u toj zbirci svega i svačega, nagomilanoj bez očitog razloga i cilja. Bio je strastveni ljubitelj knjige, koji nije cijenio samo njezin sadržaj nego ju je čuvao kao umjetničko djelo, pa je iz ljubavi prema znanju uzimao sve iako većinu knjiga nije nikada ni koristio. Djetinjstvo u Vinkovcima donosi mu sjećanja na Bosut i slavonsku prirodu koja je zacrtao u ciklusima *Slavonijo, zemljo plemenita* i *Sjećanja na djetinjstvo*. U Slavoniji je iskušavao život ali i doživio prve susrete sa smrću dok je kao osmogodišnji dječak gledao ranjenike dovežene sa bojišta. Takvi prizori usjekli su se duboko u njegovu podsvijest i hranit će njegov umjetnički rad cijeli život. Tu pronalazimo poticaje za osakaćene i izmučene aktove, daleko od svake ljepote i užitka, koje će pokazati ciklusom crteža tušem Danse *macabre*. Što god bilo uzrokom svijest o smrti duboko se usadilo u njegovu memoriju prateći ga do kraja života. Od demona se

branio radom, bilježio je njihov dolazak, modelirao njihova obličja, opisivao ih riječima.

Nije bio samo kipar. Proširio je svoju djelatnost na široko polje umjetničkih izraza tražeći načine i medije da istrese svoje vizije. Njegov opus je zašao u razne likovne medije: slikarstvo, crtež, grafiku, tada eksperimentalnu tehniku dekalomanije. Rradio je razne kiparske materijale od kamena, gline gipsa, u kojem i radi ciklus *Panopticum Croaticum*, do alternativnih materijala kao što je vosak u kojem je i napravio kiparski ciklus *Krvavi fašnik*. Takvo eksperimentalno korištenje materijala, koji nisu trajni već osuđeni na propast i raspadanje tijekom vremena, ukazuje na autodestruktivnu komponentu ličnosti i stvaralaštva koja postaje jasnije kada se njegov umjetnički rad pogleda sveobuhvatno. Crtež je kreativna jezgra u kojoj su se ispoljili svi interesi i teme koje će kasnije obrađivati u kiparskoj i književnoj materiji.^[2] Omogućio mu je raditi trenutačno, impulzivno i količinski puno, ideja se nije hladila i intelektualno prerađivala. Stvarao je slikovnim tokom svijesti koji je kasnije realizirao u pisanju poezije.

Nasuprot radovima koje je radio po narudžbi, velik broj portreta i javnih spomenika, ostavio je iza sebe fantastičnu kolekciju grotesknih i demonskih bića većinom sadržanih u ciklusu *Panopticum croaticum* i *Krvavi fašnik*, iako im tragove pronalazimo u ciklusima crteža koji su nastali prije formiranja ideje kao podsvesna vizija. U ciklusu *Panopticum croaticum* predstavio je tragične smrti hrvatskih intelektualaca kroz koju provlači simboliku smrti, propadanja i nasilja u interpretaciji svih likova. Uprizorio je suđenje oblikujući mladog sudca, starog sudca, tužitelja, krvnika i stražara kao demonska bića nastala hibridnim spajanjem ljudskog lika i animalnih karakteristika te obješenjaka s bludnicom i dvije bludnice, prepoznatljive u svojoj morbidnoj erotičnosti s ptičjim atributima, kao moralnu i duševnu propast. Neobičan koncept materijalnog aspekta skulptura, koje su napravljene od gipsa a zatim bojane, osuđene na raspadanje i propadanje tijekom vremena ukazuje na jedinstvenu povezanost ideje i realizirane forme. Takva apokaliptična vizija kraja razvijena je na romaničkim bestijarijima u srednjem vijeku kad je po svaku cijenu u vjerniku trebalo pobuditi bojazan i strah a zatim ponuditi utjehu. Prikazi demona s naglašenim čeljustima, zubatim kljunovima, perjem, vučjim glavama kako gutaju nemoćne ljude, bića koji grizu, kljucaju i gutaju, predstavljaju ljudsku savjest i kaznu za grijeh. U srednjovjekovnom bestijariju potpuno je jasno tko je tko, smješten na portalu u zoni čovjeka a njegova pogleda podsjećao ga je na grijeh i kaznu, a crkva je bila utočište koje demone ostavlja vani. U Radauševom bestijariju glavna beštija je čovjek sam, demoniziran, strašniji i zloćudniji od bilo koje životinje pretvoren je u glavnog protagonistu. Što ga je gonilo da gotovo nasilno i bjesomučno stvara hibridna čudovišta ljudskih osobina s animalnim dijelovima, izvaljena iz dubine podsvjesti. Sakatio je čovjeka, moralno i fizički transformirajući ga u svojoj svijesti i kasnije u materiji koju obrađuje gvaljastim modeliranjem. Osim čovjeka koji je derivat njegove podsvjesti protkao je čiste životinjske simbole kroz sve aspekte svoje umjetnosti. Gavrani, ribe, vuci, arhetipski su oblici glasnika smrti čija pojava pokazuje njegovu podsvesnu zaokupljenost smrću. Ne znamo jesu li ga gonili ili ih je crtežom i pjesmom doživljavao u svijest ali im je bio strastveno odan čitavoga života. Jesu li oni njegovi ili ih je posudio iz mitologija i književnosti koju je strastveno čitao. Izazvani emotivnim iskustvom izranjali su tijekom života u različitim oblicima, formirali se književnom i umjetničkom materijom i uobličili se kroz cikluse u različitim medijima i granama umjetnosti. Kada je Vanja Radauš objavio pjesme postalo je očito da su one dio njegova koncepta te da je njegov rad u različitim medijima bio posvećen širem aspektu smrti koji je ujedinjujući motiv njegova stvaralaštva.

Još je Ljubo Babić naglasio ambivalentnost njegove ličnosti i stalnu borbu Erosa i Thanatosa, vidljive u opsesivnim sklonostima temama smrti i nasilja s jedne strane a strasti i željom s druge strane.^[3] Prvi primjeri takvog ambivalentnog ispoljavanja destrukcije i konstrukcije u životu vidimo još u prvoj fazi njegova stvaralaštva nakon povratka iz Pariza. U ciklusu crteža tušem *Danse macabre* opisuje stradanja u obračunima generala Franka sa španjolskim narodom. Kroz okrutne scene umiranja i dramatičan potez i mrlju prikazuje izlomljena osakaćena tijela u krupnim kadrovima. Tijekom tog perioda radi crteže djece, koji su čista oprečnost u likovnom izrazu, mekanim i zaobljenim linijama. Inspiriralo ga je rođenje kćeri koja je njegovom postojanju dala volju za životom, kao što su ga tješili crteži mladih djevojki bez sablasnih konotacija. Još od mladih dana njeguje motiv žene kao pokretačku životnu energiju i nositeljicu erosa kroz tip idealizirane djevojke, oličenja mladosti, neiskvarenosti, koju bilježi u brojnim crtežima i ranim skulpturama.^[4] Vremenom se vizija žene raslojava pa možemo pratiti tri različita odnosa prema ženskom liku kako u ideji tako i formi. Druga je groteskna bludnica, pretiła, rastočena, iscerena, stravična u svojoj erotičnosti koja sugerira zlo, često oplemenjena animalnim ptičjim karakteristikama i dijelovima tijela. Kombinirano biće je mutant njegove podsvjesti pa ju slobodno možemo uvrstiti u njegov bogati bestijarij jer vodi u moralnu smrt. Treća je majka koja oplakuje smrt sina kao nositelj istinske nesreće i tragedije, veličanstvena i napaćena. Konotacija majke za razliku od djevojke i bludnice koje su dva suprotna pola, vjerojatno nastaje iz osobnog iskustva majke koja ga je uvijek poticala na umjetnički rad. Glorificira ljubav majke prema sinu prikazujući ratnu bol i dramu samo kroz majčinu tragediju. U ciklusu crteža tušem *Materie* crnilo ispunjava oblik i daje tragičan karakter, ostaje samo silueta iskrivljena od bola kao simbol patnje. Jednu takvu kiparsku viziju majčinske boli realizira u spomeniku NOB-u u Vinkovcima. Nema drame umiranja i zgrčenih tijela kao na drugim spomenicima, samo majka nad mrtvim sinom u predimenzioniranoj vertikali nad horizontalno položenim volumenom mrtvog sina. Svedeni na monumentalnost volumena bez posebnih obilježja, sumarno oblikovani bez interesa za detalj ukazuju na veličinu žrtve i boli koja je univerzalna svakom ratu.

Kao što su istakli različiti autori, Antun Babić u njegovim kiparskim i crtačkim radovima a Vlasta Markasović u njegovoj književnosti, ispoljava nekoliko arhetipskih obrazaca koji su popraćeni kolektivnom simbolikom. Antun Babić izdvaja nasilje, zlo i smrt^[5] dok Vlasta Markasović kao duhovne etimone izdvaja povijest, naslijeđe, zlo i nasilje.^[6] Povijesni element teško se izražava kroz likovnu umjetnost zbog nedostatka naracije, možemo ga tražiti samo u utjecajima na tematiku i simboliku te pronaći u nepovezanim fragmentima, dok se u književnosti

logično ispoljava kroz narativne priče i arhetipske obrasce. Usmjeren je uskom području simbola vezanih uz konotaciju smrti koja se manifestira kroz zlo i nasilje. Većina simbola, životinjskih ili pojmovnih, ima dvostruka značenja usmjerena prema pozitivnim i negativnim aspektima života ali Vanja Radauš se uvijek okreće negativnim konotacijama i vezama sa smrti. Ovisno o fazama svijesti o smrti izbijaju različiti simboli, neki su opći kolektivni simboli kao krv, a neki su poznate mitološke priče, nekada su vjesnici smrti a nekada smrt sama kroz truljenje i gutanje.

Stvorio je osebujuan svijet demona inspiriranih mitskim bićima i u procesu demonizacije „pretvorio je ljudsko u neljudsko“.^[7] Različite beštije su pronašle mjesto u njegovom opusu, posebno vjesnici smrti i unutarnjeg propadanja, vukovi, gavrani, ribe, gljive ludare, mrtvačke glave, križevi. Sve su to arhetipski simboli proizašli iz kolektivnog sjećanja i zajednički svim povijesnim dobima i kulturama. Riba kao simbol provlači se kroz različite kiparske radove. Ona je simbol života i plodnosti jer dolazi iz vode i vezana je podzemnim vodama za podzemni svijet.^[8] Kada ju prikazuje kao mrtvu u obliku kostura simbolizira truljenje i gašenje života. Razvija ih u seriji crteža *Ribe* kroz ekspresionističke razgrađujuće poteze kistom s jakom psihološkom konotacijom crvene boje koja asocira na krv. Raspadnuto tijelo Vjekoslava Karasa u *Panopticum croaticum* stavlja u riblji kostur na dnu rijeke, čime opisno aludira na smrt koja nije samo fizička već je rezultat moralnog propadanja društva. U ciklusu *Krvavi fašnik* pojavljuje se u skulpturi *Žena u raskoraku s ribom*. Ženski likovi karakterističnih fizionomija viđenih u kultovima plodnosti s naglašenim dijelovima bokova i trbuha dok su ostali dijelovi stanjeni i zanemareni, u raskoraku između nogu vuče pokorenu ribu. Prikazi pticolikih bića poznati su još od crteža šamanskih obreda u Altamiri i Lascauxu. Ptica je simbolička veza između neba i zemlje zbog čega se smatra glasnikom drugog svijeta.^[9] Crni gavan je simbol razuma ali zbog crne boje i žalobnog krika smatra se i vjesnikom smrti, nesreće, zle slutnje i samoće.^[10] Gavrani se pojavljuju, kao vjesnici smrti, u crtačkom ciklusu *Glagojski alfabet*. Slikani tušem potezima kistom u svim smjerovima odaju radikalno širenje oštih zavšetaka linija. Dominira crnilo mrlje te naglašeni kljunovi i oči, raščerupano perje, što ih vizualno povezuje s crtežima vukova. Radauš se okreće okrutnom i satanskom aspektu simboličkog značenja vuka u kojem se njegova nezasitnost dovodi u vezu s grijehom. Izdvajanje jednog fragmenta naglašava njušku, zube, oči, služi se hiperbolom kao i u pjesmama. Često se služi školjkom kao simbolom libida - seksualne energije jer izgledom podsjeća na ženski spolni organ. Razvija je i kroz crteže ali i kao samostalnu skulpturu apstraktne forme u kojoj je naglašena zavijena šuplja unutrašnjost. Crteži gljiva, koje su simbol neprestanog obnavljanja života jer nastaju na organskom raspadanju, usmjereni su na gljive ludare. Sitnim potezima kistom stvara teksturalne površine taktilnih kvaliteta i u tijesnom kadru postiže halucinogene vizualne efekte.

U književnim zbirkama *Talozima krvi* i *Kosilici vremena* pojavljuje se sličan demonski bestijarij i arhetipska simbolika kao u crtačkim i kiparskim ciklusima. U *Kosilici vremena* fokusira se na neke dijelove tijela, pandže, zubi ralje, koje u materiji ističe predimenzioniranjem, što stvara osjećaj nelagodnosti i straha. U *Dolini Jasafat* javljaju se jasni vjesnici smrti: mrtvačke ptice, trule ribe, zmijiske čeljusti, i gavrani. U književnim radovima arhetipski elementi poprimaju kulturološke inačice i nadovezuju se na biblijske i mitološke interpretacije što zahtijeva obimno poznavanje književnosti i mitologije. Posebno se posvećuje grčkim mitskim bogovima i bićima povezanih s proročanstvima i interpretira ih u *Talozima krvi*, *Kosilici vremena* i *Nausikaji*.^[11] U *Krvavom fašniku* simbiotički srastaju arhetipski i mitološki elementi. Grčka božica Kasandra, sugestivno erotične i plodne forme nalik paleolitskim kultovima plodnosti, stavljena je u kontekst s falusnim i venusnim elementima. Kompozicijski odnos suprotstavljenih elemenata ukazuje na kastracijske elemente spolnosti u odnosu muškarca i žene jer je ženski lik u položaju fatalne nadmoćnosti i sadistički stiže, guši i tlači falusne simbole plodnosti.

Četrdeset godina nakon njegove smrti prepoznajemo ga kao svestranog hrvatskog umjetnika, kipara, slikara, grafičara, književnika. Možemo sagledati njegov rad u kontekstu suvremenih umjetničkih razmišljanja i promjena koje su tijekom godina formirale umjetničku scenu i uočiti elemente postmodemog razmišljanja. Tonko Maroević je istaknuo intermedijalnu koncipiranost uočavajući konceptualnu vezu između crteža, skulptura i književnih radova.^[12] Najznačajniji doprinos takvoj valorizaciji donijela je Vlasta Markasović studijama njegovih književnih radova u kojima je izdvojila elemente protopostmodernog razmišljanja koji se direktno odnose i na likovni izraz: apokaliptičnost, arheomitska slojevitost, intermedijalnost te je naglasila važnost razumijevanja unutar idejno umjetničkog koncepta koji je obuhvatio različite umjetničke oblike.^[13] Povezani su sadržajno kroz simboliku poznatu od pradavnih vremena, mitove i legende ali posebno kroz proces nastanka. Automatsko progovaranje svijesti omogućilo je da materiji pristupa sirovo, bez gladenja, da nabacuje i ostavlja ju golu u nastanku, jednako tako piše bez očite strukture, tokom svijesti neopterećen stihom i jezičnim figurama.^[14] Kiparski ciklusi bili su sinteza dugotrajnih i obimnih crtačkih studija a dobili su svoj epilog u književnom radu. Multidisciplinarni interesi otvorili su različite načine izražavanja koji su obogatili njegov vizualni jezik verbalnim elementima i verbalni izraz vizualnim sferama. Međusobno su se nadopunjavali i teško su razumljivi bez poznavanja i jednih i drugih. Takvo posuđivanje karakteristika događala se i unutar likovnih medija, bojanjem gipsa u ciklusu *Panopticum croaticum* i voska u ciklusu *Krvavi fašnik* čime unosi slikarske komponente i emotivni efekt.

Bio je star kada ga je sustigla smrt, nasilno kao u vizijama. Čini se da je toga bio svjestan cijeloga života i da se njegova vizionarska opsesija potvrdila ljudskom dramom umiranja na najbrutalniji način. Vinkovački kraj, iako skroman i sklon likovnom provincijalizmu, izlučio je tijekom 20. stoljeća značajne umjetnike ali teško je vjerovati da će ponovo othraniti i odgojiti tako plodonosnog umjetnika kao što je bio Vanja Radauš. I količinski i kvalitativno postavio je visoke horizonte za sve buduće umjetnike i konzumente umjetnosti jer neki njegovi procesi i djela

umjetnički smisao dobijaju tek danas sagledani u suvremenom kontekstu.

LITERATURA:

1. Babić, Antun „Nasilje, patnja i smrt u djelima Vanje Radauša“. U: *Likovne teme* (ur. Antun Babić). OMH Vinkovci, 2009., str. 17.-26.
2. Babić, Ljubo, Ekl Vanda, Kaštelan Jure, Peić Matko *Vanja Raduš*. Izdavački odjel grafičkog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1996.
3. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain *Rječnik simbola*. Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983.
4. Čorak, Željka, Maroević, Tonko, Poklečki Stošić Jasminka, Šime-Banov, Ivo *Vanja Radauš: Retrospektiva*. Galerija Klovićevi dvori, Znanje, Zagreb, 2006.
5. Markasović, Vlasta *Korpusno i poetičko pozicioniranje književnoga stvaralaštva Vanje Radauša*. dok.dis., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2013.
6. Marković, Slavica *Vanja Radauš: Crteži*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kabinet grafike, Zagreb 2005.
7. Mihanović-Salopek, Hrvojka *Vanja Radauš : Buđenje snova*, Zagreb: Ljevak, 2000.

[1]objavljeno u: Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja (ur. Višnja Sorčik), Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, br. 32, 2015. ISSN 0354-0979, UDK 908(497.5-35)

[2]Marković, Slavica *Vanja Radauš: Crteži*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kabinet grafike, Zagreb 2005.

[3]Babić, Ljubo, Ekl Vanda, Kaštelan Jure, Peić Matko *Vanja Raduš*. Izdavački odjel grafičkog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1996.

[4]Marković, Slavica (bilj. 1), str.2.

[5]Babić, Antun „Nasilje, patnja i smrt u djelima Vanje Radauša“. U: *Likovne teme* (ur. Antun Babić). OMH Vinkovci, 2009., str. 17.-26.

[6]Markasović, Vlasta *Korpusno i poetičko pozicioniranje književnoga stvaralaštva Vanje Radauša*. dok.dis., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2013.

[7]Babić, Antun (bilj.4), str. 20.

[8]Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain *Rječnik simbola*. Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983.

[9]Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain (bilj. 7.), str.4.

[10]Isto, str.4.

[11]Markasović, Vlasta (bilj. 5), str.4.

[12]Čorak, Željka, Maroević, Tonko, Poklečki Stošić Jasminka, Šime-Banov, Ivo *Vanja Radauš: Retrospektiva*. Galerija Klovićevi dvori, Znanje, Zagreb, 2006.

[13]Markasović, Vlasta (bilj. 5), str.4.

[14]Mihanović-Salopek, Hrvojka *Vanja Radauš : Buđenje snova*, Zagreb: Ljevak, 2000.